

УДК 81'37

Romanova N. V.

Semantics associates Feuer "vogon'" (based on directed associated experiment)

СЕМАНТИКА АСОЦІАТИВ СЛОВА-СТИМУЛУ FEUER У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

(на матеріалі спрямованого асоціативного експерименту)

РОМАНОВА Н. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті наведено аналіз результатів спрямованого асоціативного експерименту щодо категорії фундаментальних емоцій. Висвітлено лінгвістичну й семантичну характеристики отриманих асоціатів німецькомовного слова-стимулу Feuer "вогонь", виявлено три різновиди реакцій на формально-граматичному рівні: 1) реакції-словоформи, 2) реакції-словосполучення, 3) реакції-синтагми. Виділено чотири типи сем у семантичній структурі асоціатів Feuer: 1) негативні, 2) подвійні, 3) нейтральні, 4) позитивні.

Ключові слова: асоціат, досліджуванні, семантика, слово-стимул.

В статье приведён анализ результатов направленного ассоциативного эксперимента категории фундаментальных эмоций. Освещена лингвистическая и семантическая характеристики полученных ассоциатов немецкоязычного слова-стимула Feuer "огонь", выявлены три вида реакций на формально-грамматическом уровне: 1) реакции-словоформы, 2) реакции-словосочетания, 3) реакции-синтагмы. Выделены четыре типа сем в семантической структуре ассоциатов Feuer: 1) негативные, 2) двойные, 3) нейтральные, 4) позитивные.

Ключевые слова: ассоциат, испытываемые, семантика, слово-стимул.

The article presents analysis of the results of directional associative experiment categories of fundamental emotions. The linguistic and semantic characteristics of the associates of the German word-stimulus Feuer "vogon" (fire) had been clarified, identified three groups of reactions to formal grammatical level: 1) the reaction-word-form, 2) the reaction-phrases, 3) the reaction-syntagmas. Distinguished four types of sem semantic structure associates associates Feuer: 1) negative, 2) double, 3) neutral, 4) positive.

Key words: an associate, semantics, subjects, the word-stimulus.

Проблема психологічно реального значення мовних одиниць така ж давня, як і сама мовна свідомість (далі МС). Прадавня історія свідомості, на думку Г. Д. Гачева, є історією образного мислення, і вона давніша за логічну [7, с. 5]. Образне мислення передбачає уявлення одного предмета чи явища крізь призму іншого [2, с. 71–89]. Взаємодіючи із навколишнім світом, давня людина переносила суспільні відносини на природу, соціальне "я" на світ, на "не я" [3, с. 10]. Метою і способом її існування була неподільність, не виокремлення індивідуального й універсального, людини й природи, штучного й природного. Давня свідомість намагалася зберегти стабільність у зміні, поєднати рух і спокій, зрозуміти істину й правду життя через ототожнення буття і мислення. Тут висувається на передній план проблема міфологічного мислення, яке характеризується як "конкретне", "просторове", "антикаузальне", що створює ланцюг "до-метафор", зовні різних, семантично схожих. Звідси множинність значень образів, побудованих на тотожності опозицій, звідси ритуали, обряди, сакральні дійства [20, с. 52]. У цьому контексті

важливо підкреслити таке: МС є тим самобутнім медіатором, що опосередковує образ світу [19, с. 6] – основоположний компонент культури етносу [18, с. 76]; вона прагне організуватись у такий спосіб, щоб пізнання світу, його "мовні репрезентації були вищою мірою зручні та економічні для збереження у формах свідомості, для оперування, перетворення і виведення в акти інтерсуб'єктної комунікації" [15, с. 441–442]. Все це підвищує значення й роль МС, особливо під час формування образу й картини світу, його категоризації, репрезентації, інтерпретації.

Джерела сучасної концепції МС знаходимо в працях Л. А. Етманової, О. І. Горошко, О. О. Залевської, М. П. Кочергана, О. С. Кубрякової, О. О. Леонтєва, О. О. Селіванової, Й. А. Стерніна, Є. Ф. Тарасова, Н. В. Уфимцевої та ін. Вивчення МС в наш час зводиться до широкого й вузького розуміння цього поняття. МС у широкому розумінні – це відображення об'єктивної дійсності в двосторонньому знакові, в якому поєднані уявлення про предмети і явища об'єктивного світу із звукомоторними уявленнями. Йдеться про процес активного відтворення людиною минулого життєвого досвіду про предмети та явища, їхні зв'язки, які вербально й невербально декодуються. МС у вузькому смислі – це "відображення специфічної мовної структури в підсвідомості носія мови на рівні вмінь, пов'язаних з вибором і вживанням мовних засобів у процесі комунікації" [18, с. 77]. Тобто МС є мірою засвоєння й активації синтаксичних конструкцій. Під таким кутом зору МС постає як найважливіша соціально-психологічна сила, яка бере участь у формуванні й творенні мовної особистості, спільноти як культурного носія етносу. Мають рацію ті дослідники, які стверджують, що не існує однакової МС, яка б ідентично відображала один і той же предмет чи явище. Найбільш повну і об'єктивну характеристику національної МС можна отримати лише внаслідок вичерпного аналізу всіх зафіксованих контекстів вживання слова, а також експериментальним шляхом – комплексом психолінгвістичних експериментів зі словом [17, с. 290–291]. Все це свідчить про актуальність вибору теми статті. При виборі теми було враховано також недостатню розробленість ряду проблем лексичної семантики, зокрема отримання психологічно реального значення слова-стимулу *Feuer* "вогонь", яке є значно ширшим і більшим за обсягом, ніж його лексикографічний варіант, експериментальне дослідження асоціативних зв'язків наведеного слова, специфіка його смислового наповнення у розрізі категорії "Емоції, почуття людини". Отже, необхідність проведення дослідження семантики асоціатів *Feuer* є очевидною, і цим визначається актуальність нашої студії.

Метою пропонованої статті є виявлення психологічно реального значення поняття *Feuer* в німецькомовній культурі. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) розкрити специфіку основних асоціативних експериментів: вільного, спрямованого (далі САЕ) й ланцюгового; 2) проаналізувати лінгвістичні особливості отриманих асоціатів *Feuer*; 3) окреслити семантику досліджуваного слова-стимулу на основі отриманих асоціатів.

Та велика зацікавленість, яку викликає психологічно реальне значення у представників психолого-педагогічних і психолого-лінгвістичних наук, вимагає уточнення і розмежування понять "психологічний експеримент" (далі ПЕ) і "асоціативний експеримент" (далі АЕ).

Наведені поняття тісно пов'язані і взаємодіють між собою.

Відомо, що вперше ПЕ було проведено ще в XVIII ст. Спочатку він набув поширення в природничих науках, а з другої половини XIX ст. системно використовується в (експериментальній) психології [13, с. 50–51]. У традиційній системі розгляду ПЕ постає як "організована дослідником взаємодія між досліджуваним чи групою досліджуваних і експериментальною ситуацією з метою встановлення закономірностей цієї взаємодії та змінних, від яких вона залежить" [12, с. 33]. Наведена дефініція в тій чи іншій мірі вказує на присутність оціночно-вольового акту стосовно експериментальної ситуації, яка викликає певне емоційне збудження (за модальністю переживання – позитивне, негативне, нейтральне чи їх варіанти), та щодо кінцевої цілі діяльності (самореалізація, саморозкриття, самоусвідомлення чи ігнорування). Таке ціннісне ставлення до експериментальної ситуації можна з деяким застереженням розглядати як регулятор і активатор подальшої поведінки досліджуваних. Розрізняють декілька основних різновидів ПЕ: штучний, лабораторний, контрастуючий, формуючий [6, с. 56], природний [12, с. 33]. Сюди належить і особливий вид ПЕ – мисленний [6, с. 56]. Отже, специфіка ПЕ полягає в тому, що в процесі взаємодії із експериментальною ситуацією індивід може розкрити для іншого, у тому числі і для експериментатора, свій внутрішній світ, своє ставлення до "штучного" світу, продемонструвати комунікативний чи діяльнісний потенціал, проявити багатогранність і багатство змісту концептуальної картини світу.

Стосовно АЕ, більшість психологів схиляється до думки, що він є складовою, різновидом ПЕ і його механізмом [13, с. 17]. Тому розрізняється три основні види АЕ – вільний, спрямований і ланцюговий. При цьому вільний АЕ тлумачиться як "швидкісна" відповідь-реакція на стимул, що перша спала на думку: асоціат не обмежується ні формальними, ні семантичними особливостями. Часовий проміжок між стимулом і реакцією повинен бути мінімальним, тобто для розмірковування типу "що і як сказати?" часу немає.

Стратегія САЕ націлена на звуження зони асоціативного пошуку, обмеження синтагматичних асоціацій і посилення орієнтації на парадигматичні відповідно. Саме така ідея – обмежити відповіді досліджуваних певними рамками – лежить в основі методики, розробленої Ч. Осгудом і його співробітниками. Ця методика відома під назвою "семантичний диференціал". Зазначимо, що актуальність зв'язку слова-стимулу і реакції на нього змінюється, на передній край висуваються ті асоціати, що перебували на периферії асоціативних структур у перебігу вільного АЕ. Передбачається, що саме САЕ впливає на квантитативно-квалітативну конфігурацію семантичного простору слова-стимулу. В семантичному просторі асоціатів, стверджують Л. В. Засекіна й С. В. Засекін, репрезентовано не лише характеристики об'єктів, а й ставлення індивіда до них [8, с. 80].

Тому слід зважити також на той факт, що одержані асоціати є результат граничного оціночно-суб'єктивно-об'єктивного "запиту" пам'яті респондентів про досліджуваний об'єкт і його зв'язки з групою об'єктів саме в перебігу САЕ. У цій граничності приховано динамізм, змінність, трансформація семантичного простору асоціацій. Якщо змінити деякі умови САЕ, скажімо, тривалість, місцезнаходження, температурний режим чи санітарні вимоги, експериментатора і т.ін., то якісні й кількісні показники асоціацій можуть бути діаметрально протилежними. Отже, САЕ примушує досліджуваних активізувати саме периферійну асоціативну зону, "миттєво" і без вагань вибрати й вербалізувати стереотипний чи індивідуальний асоціат у рамках не лише особистісного, а й історично-культурного досвіду.

Ланцюговий АЕ перегукується із вільним АЕ у формальному й семантичному плані. Натомість кількість відповідей-реакцій на слово-стимул у межах регламенту – найчастіше за 1 хвилину – повинна являти собою ланцюг. Експериментально доведено, що цей різновид АЕ має один суттєвий недолік – у ньому простежується значна залежність між послідовно прийдешніми реакціями. Нерідко виявляється, що відповідь-реакція є фактично не реакцією на початковий стимул, а реакцією на попередню реакцію, що стала новим стимулом. Позитивним чинником у ланцюговому АЕ є те, що саме завдяки цьому методу було виявлено дворівневу структуру абстрактного зображення ("позначуваного і означуваного") [14, с. 31–32].

Як бачимо, поняття "АЕ" є вужче ПЕ і не відтворює дуже важливого його аспекту – активності індивіда, вибіркості його власних (свідомих) реакцій на впливи, що йдуть із-зовні і мають елементи стихійності, неорганізованості.

Звичайно, розв'язання окреслених вище завдань передбачає врахування і того важливого факту, що німецькомовне визначення поняття *Feuer* варіює від автора до автора. Так, у Wahrig воно розуміється, по-перше, як лінгвокультурний концепт "ВОГОНЬ", по-друге, як військовий термін, і, по-третє, як компонент складного слова, чий правопис може бути паралельним – композит пишеться разом, наприклад: *feuerspeiend* і окремо, як словосполучення, наприклад: *Feuer speiend* [25, S. 351–352]. Langenscheidt тлумачить *Feuer* як загальне поняття "стихія", як функціональну мовну одиницю, яка обіймає, передусім, розмовний стиль мовлення, і як військовий термін [24, S. 385–386]. Duden надає поняттю *Feuer* суто генералізованого значення, майже позбавленого науковості, підкреслює його функціональне навантаження: а) номінативна функція, що ґрунтується на ролі зорових аналізаторів у пізнавальних психічних процесах; б) комунікативна функція, де формуються парадигматичні й синтагматичні зв'язки лексеми, зокрема: 1. а) синонімічний ряд "*Feuer, Flamme, Flammen* <Plural>, *Lohe* (geh.), *Lohen* <Plural>, б) синонімічна пара *Feuer* – *Brand*. Цей процес супроводжується певним "шліфуванням", що виявляється у стилістичних помітках, пов'язаних із таким різновидом контекстів як "geh." – "урочисто", та граматичних помітках на кшталт <Plural> – "множина"; в) словотвірна функція, яка

апелює до способу словотворення, а саме до словоскладання, як наприклад: 1. а) *Herd-, Holz-, Kamin-, Kartoffelfeuer*; 2. *Artillerie-, Flak-, Gegen-, Kanonenfeuer* [22, S. 376].

Узагальнено, природа *Feuer* є когнітивно-культурно-функціонально-лінгвістично-прикладною, для пізнання якої потрібен асоціативний контекст, і що просторішим він буде, то різнобічнішим буде асоціативне поле. А це означає, що крім максимального інтелектуального "вживання" в об'єкт має бути і така ж максимальна за інтенсивністю оцінка значущих для досліджуваного ознак об'єкта горіння. Через переживання "загального, об'єктивного" смислу *Feuer* як "індивідуального, власного" – психологічно реальне значення слова-стимулу буде сприйматись значно ширше від лексикографічного чи текстуального значення, але вужче від концептуального відповідно [18, с. 77–78].

Перш ніж ми розглянемо семантику отриманих асоціатів *Feuer*, зупинімося коротко на матеріалі дослідження та соціально-особистісних даних досліджуваних.

Респондентам – носіям німецькомовної культури (80 осіб: 59 жінок і 21 чоловіків у віці від 15 до 69 років) – було пред'явлено подразники у вигляді 25 слів-стимулів (всього – п'ять кластерів), щоб викликати асоціації, пов'язані саме із категорією "Емоції, почуття людини". На кожне написане слово-стимул досліджувані повинні були дати те слово-асоціацію, що перша спала їм на думку. Форма проведення САЕ – письмова. Кількісно та якісно досліджуване явище презентують: 1) мегагрупи (Майнц (26), Мюнхен (26)), 2) макрогрупи (Дрезден (8), Дюссельдорф (10)), 3) мікрогрупи (Вупперталь (2), Галле (2), Кіль (2)), 4) індивідуальні групи (Берлін (всього 3 особи), Гейдельберг (1), Дортмунд (1), Кельн (1), Мастріх (1), Мюнстер (1), Падерборн (1)). Рід занять: від учениць і учнів (3) до студенток і студентів педагогічних і філологічних факультетів університетів м. Майнц і Мюнхен, спеціалістів у різних галузях виробництва: а) технічній (8), б) медичній (5), в) соціальній (4), г) економічній (3), г) юридичній (3), д) обслуговування (2). Термін проведення САЕ – лютий-березень 2012 р.

Позицію слова-стимулу *Feuer* у вихідному списку кластера II (імпліцитно) "Першоелементи світобудови" можна охарактеризувати як сильну, воно очолює наведений кластер. Головний ефект цієї позиції вбачається в реалізації власне категорії емоцій, актуалізації її асоціативних зв'язків гіпо-гіперонімічного характеру.

Попередньо відмітимо, що між *вогнем* і *водою* як першоелементів буття існує прямий зв'язок, що тримається на міцному ланцюзі – частота поширення асоціата *Wasser* становить 4. На фразеологічному німецькомовному матеріалі доведено, що паралелі "вогонь – людські почуття" і "вода – емоції" існують. Наведені стихії і емоційна сфера людини є ізоморфними за ознаками, властивими і першим, тобто вогню та воді, і другим, тобто почуттям та емоціям. Так, паралель "вогонь – людські почуття" ґрунтується на інтенсивному температурному вияві (тепло), захисті від зовнішнього світу, оціночній локалізації в обжитому / необжитому просторі, волонтериві, руйнуванні, фізичних болісних відчуттях, незадоволенні. У свою чергу, паралель "вода – емоції"

пов'язана із швидкістю руху, плинністю, хвилеподібністю, силою, нестримною енергією, просторовістю, життєдайністю [11, с. 377–383]. Не важко зрозуміти, що тут природа емоцій співвідноситься із основними фізичними параметрами рідини, а почуттів – із хімічними властивостями психічної енергії відповідно. За В. В. Бойко, психічна енергія – це частина біопсихічної енергії, яка спроможна трансформуватись у інші її різновиди, наприклад, у механічну або теплову. Джерелом психічної енергії учений вважає головний мозок разом із каналами сприйняття різномірної інформації – аналізаторами. Коли та чи інша енергія із-зовні впливає на головний мозок, стверджує дослідник, вона приводить у дію нематеріальні, або ідеальні, компоненти психіки. При цьому активується мислення, пам'ять, увага, уявлення, немов би оживають досвід і знання, що зберігаються в клітинах головного мозку, пробуджуються установки, цінності, потреби, зринають у свідомості раніше набуті звички, навички, вміння. Нематеріальний прояв психіки, на думку В. В. Бойка, не лише супроводжується енергією, він сама енергія. Слід акцентувати, що тут психічна енергія поєднується саме із емоціями, які виконують роль посередника у перетворенні матеріального у психічне і навпаки [4, с. 10–17]. Енергетична теорія емоцій В. В. Бойка є інноваційним продовженням ідей, концепцій античних філософів про енергетичну структуру психічного (Фалес, Анаксимен, Платон, Аристотель).

Звернімося тепер до лінгвістичного аналізу отриманих асоціатів *Feuer*. Зазвичай, отримані асоціати інтерпретують комплексно, за трьома напрямками: вже зазначеним лінгвістичним, психолінгвістичним і психологічним [10, с. 93]. Преференція лінгвістичного аналізу пов'язана із обсягом статті.

Нами зареєстровано 80 чи 100% асоціатів, що може свідчити про зацікавленість словом-стимулом, його актуальність, місце у внутрішньому лексиконі досліджуваних.

Асоціати – це не лише асоціативний процес, а й психологічно реальний результат цього процесу. Звідси теоретично впливає особливе значення МС для рівня відтворення асоціатів: цілком усвідомлений; швидше усвідомлений, ніж несвідомий; швидше несвідомий, ніж свідомий і несвідомий. Безумовно, буде помилкою дошукуватися прикладів серед отриманих асоціатів, релевантних наведеним рівням. Проте відповідність між цілком усвідомленим і несвідомим асоціатами є досить характерна. На наш погляд, основною ознакою, що відрізняє усвідомлений асоціат від несвідомого, є національно-культурна специфіка, підвалини якої складає ціннісний принцип [9, с. 12], наприклад, *Feuer* мислиться досліджуваними як *Gefahr* (2) "небезпека" (змістовний мінімум наведеного концепту виражається як "загроза втрати" [25, S. 396]), *Kamin* (3) "камін" (тут змістовний мінімум концепту пов'язаний із цегляною спорудою, що має прямий димар і призначена для опалення кімнати: доступ до вогню – відкритий [25, S. 536]), *Waldbrand* "лісова пожежа" (змістовний мінімум цього концепту релевантний небезпеці всього рослинного й тваринного світу лісу [24, S. 1204, 223]).

Стосовно несвідомих асоціатів, їх можна співвіднести із метафоричним концептом, у структурі якого домінує образний елемент, наприклад, *Feuer* асоціюється як *Busch* "кущ, чагарник" (передбачаємо, що у центрі даного концепту – біблійний образ Неопалимої Купини), *Fackel* "смолоскип" (у цьому концепті простежується швидше образ так званого "приборканого", ніж "привласненого вогню", оскільки йдеться про структуру *смолоскипу* – (дерев'яна) палиця із горючою речовиною вгорі [22, S. 360]). І усвідомлені, і несвідомі отримані асоціати адекватно репрезентують слово-стимул *Feuer* у часо-просторовому розрізі – *зараз і тут*. Вони можуть бути "зруйновані" лише іншим відтинком часу, зокрема: *завтра, післязавтра* чи *через кілька днів* тощо, іншим простором – *не тут*. Цю гіпотезу підтверджує наше пілотне дослідження, проведене в грудні 2011 р.

На формально-граматичному рівні отримані асоціати представляють три різновиди реакцій: 1) реакція-словоформа (57 чи 71,25%): *Angst* (p = 0,0125), *Brand* (p = 0,0125), *Busch* (p = 0,0125), *Eis* (p = 0,0125), *Emotion* (p = 0,0125), *Fackel* (p = 0,0125), *Feuerwehr* (p = 0,0125), *Flammen* (2) (p = 0,025), *Gefahr* (2) (p = 0,025), *Hitze* (8) (p = 0,1), *Holzofen* (p = 0,0125), *Kamin* (3) (p = 0,0375), *Leben* (p = 0,0125), *Leidenschaft* (p = 0,0125), *Licht* (2) (p = 0,025), *Liebe* (p = 0,0125), *Ofen* (p = 0,0125), *Rauchen* (p = 0,0125), *Rausch* (p = 0,0125), *Rot* (3) (p = 0,0375), *Schmerz* (2) (p = 0,025), *Teufel* (p = 0,0125), *Verbrennen* (2) (p = 0,025), *Verbrennung* (p = 0,0125), *Verletzung* (p = 0,0125), *Waldbrand* (p = 0,0125), *Wärme* (9) (p = 0,1125), *Wasser* (4) (p = 0,05), *Wunden* (p = 0,0125), *Zerstörung* (p = 0,0125); 2) реакція-словосполучення (22 чи 27,5%): *brennen* (p = 0,0125), *grillen* (p = 0,0125), *heiß* (11) (p = 0,1375), *holz* (2) (p = 0,025), *rot* (3) (p = 0,0375), *schön* (p = 0,0125), *warm* (p = 0,0125), *wütend* (p = 0,0125), *zerstörerisch* (p = 0,0125); 3) реакція-синтагма (1 чи 1,25%): *im Herzen* (p = 0,0125). Вірогідність появи наведених асоціатів коливається від p = 0,0125 до p = 0,1375, тобто прикметник *heiß* (p = 0,1375) як відповідь-реакція у ході САЕ, де беруть участь 80 досліджуваних, є більш вірогідною, ніж, приміром, прикметника *schön* (p = 0,0125).

Впадає у вічі спосіб утворення прикметника *holz* (2). Тут йдеться про процес ад'єктивації, суть якого полягає в тому, що іменник *Holz* переходить без участі будь-яких словотвірних засобів у категорію прикметників, тобто набуває значення якості, властивості, ознаки предмета або явища [16, с. 212]. Оскільки розглядуваний прикметник у лексикографічних працях [22, S. 504; 24, S. 557; 25, S. 504;] не кодифіковано, говорити про ступінь переосмислення твірної основи ми не можемо. М. Д. Степанова виокремлює два різновиди ад'єктивації: 1) завершений або повний, "когда данное слово употребляется в качестве согласуемого атрибута, обладающего относительными грамматическими категориями рода, числа и падежа, напр.: *glänzende Antwort, zufriedener Mensch, ernste Absichten* и т.п." і 2) незавершений або неповний, "когда слово выражает признак предмета или явления только в связи с определённой временной соотнесённостью этого признака, т.е. употребляется только в качестве части сказуемого – предикатива, ср.: *er ist, war daran schuld; es tut, tat, wird mir leid tun*" [16, с. 213]. Ми не ставимо за мету реконструювати функції новотвору чи

виявити різновид його ад'ективації. Нас цікавить, як уже не одноразово зазначалось, психологічно реальне значення слова-стимулу *Feuer*. Лінгвістичні уроки, які "пропонує" нам ад'ектив *holz* (2), вказують на реалізацію нереалізованих можливостей німецької мови, стійкість реліктових зв'язків імені й прикметника, пошуки досліджуваними додаткових ресурсів семантики слова.

До граматичних характеристик наведених асоціатів належать: 1) функціональне навантаження мовних одиниць – слово (79 чи 98,75%) й словосполучення (1 чи 1,25%); значення слова, як слушно підкреслюють дослідники, – це його предметно-речовий зміст, а значення словосполучення – це певна характеристика предмета чи явища через яку опосередковано називається предмет чи явище. Словосполучення поєднує щонайменше два компоненти, які в семантичній структурі словосполуки можуть втратити основні ознаки слова і насамперед значення, а слово містить один компонент, який може бути полісемічним, мати первинне або пряме й переносне або похідне, вторинне значення [1, с. 10–11]. Отже, домінування слова зумовлене його номінативною функцією та завданням САЕ; 2) гомогенний характер лексико-граматичного класу слів – повнозначні частини мови: іменники (58 чи 72,5%), прикметники (20 чи 25%), дієслова (2 чи 2,5%); як незалежні частини мови наведені слова можуть виступати в реченні чи висловлюванні підметом, присудком, додатком, означенням чи обставиною; тут домінування іменників свідчить про предметність зв'язків слова-стимулу; 3) особливість форми викладення – іменники подаються без артикля, тобто акцентується значення, а не граматичні категорії: рід, число, відмінок чи категорії: означеність / неозначеність. Вибір останніх відбувається у відповідності зі значенням кожного артикля і визначається вимогами спілкування, мовною ситуацією, змістом і намірами висловлюваного. Крім того, артиклі – це слова, а відсутність слова не може рахуватись як нульове слово; прикметники – в позитивній формі, за категорією – якісні (*schön*) і відносні (*holz* (2)); дієслова постають як повнозначні мовні одиниці (*brennen*); 4) категорію числа – однина (*Licht* (2)) і множина (*Wunden*); 5) тип словотворення: 1) прості (*Eis*) (51 чи 63,75%), 2) похідні (*wütend*) (26 чи 32,5%), 3) складні (2 чи 2,5%); перевага простих слів може вказувати на хронологію асоціативних зв'язків слова-стимулу, які почали формуватися ще за часів індоєвропейського й германського етносів; 6) спосіб словотворення: 1) суфіксальний (*Wärme* (9)) (17 чи 21,25%), 2) конверсивний (*Rot* (3)) (5 чи 6,25%), 3) префіксальний (*Gefahr*) (4 чи 5%), 4) словоскладання (*Wald+brand*) (2 чи 2,5%); домінування суфіксального способу словотворення є показником лексичного узагальнення, вектором преференції класу понять [16, с. 74]; 7) походження мовних одиниць – 1) питомі (71 чи 88,75%), 2) запозиченні (9 чи 11,25%): англ. *grillen*, лат. *Fackel*, *Flammen* (2), *Kamin* (3), *Teufel*, фр. *Emotion*; домінування питомих асоціатів – це існування насамперед однорідності етнічної культури. Звичайно, наведене твердження не поширюється на асоціативне поле всіх 25 слів-стимулів, адже кожне із них увійшло у словниковий фонд німецької мови в різний час і за різних обставин. Приміром, аналізоване слово-стимул належить до архаїчного лексико-семантичного прошарку і датується VIII ст., а запозичене *Emotion*

є відносно новою мовною одиницею – XVII ст. [23, S. 262, 220]. Між питомим і запозиченим – не лише темпоральна (900 років), а й топографічна (Франція) й пізнавальна прірва (термін "емоція" був уведений в науковий обіг Р. Декартом). Отже, запозичена лексика набуває статусу рушія, каузатора асоціативних процесів.

Найпоширенішою реакцією є реакція-словоформа, що може свідчити про той факт, що слова існують у фонді мовної пам'яті як віртуальні, номінативні мовні одиниці, що активізують абстрактні (*Leben*) (40 чи 50%), конкретні (*Holzofen*) (10 чи 12,5%) й збірні поняття (*Verbrennen*) (1 чи 1,25%), категорії: "емоційно-психічне" (*Angst*) (6 чи 7,5%), "фарба" (*Rot* (3)) (3 чи 3,75%), "процесуальність" (*Verbrennung*) (1 чи 1,25%), "терміни" (<Rel.>*Teufel* [wähig, с. 936]) (1 чи 1,25%). Отже, поняття (абстрактні, конкретні, збірні) та категорії є мірою асоціатів *Feuer*. Їх співвідношення є прямо пропорційним: що більше понять, то менше категорій.

З психологічної точки зору абстрагування – це когнітивний процес, спрямований у глибину предмета або явища з метою виділення у ньому його окремих (істотних і необхідних) властивостей [5, с. 32]. Саме завдяки абстрагуванню людина ізолює одні ознаки, властивості, зв'язки і відношення конкретного предмета або явища з численних інших його ознак. Отже, абстрагуючись від неістотного у *вогні* досліджувані розкрили найбільш суттєві його властивості, як наприклад, термальність (*Wärme* (9), *Hitze* (8)).

Узагальнено, значення асоціатів слова-стимулу *Feuer* актуалізується досліджуваними як ознака (17 чи 21,25%): а) інтенсивно-термальна (*heiß* (11), *warm*), б) якісно-структурна (*holz* (2)), в) естетично-аксіологічна (*schön*), г) гранично емоційна (негативний сенс) (*wütend*), г) гранично фізична (негативний сенс) (*zerstörerisch*); стан (10 чи 12,5%): а) процесуальний (*Flammen* (2), *Leben*, *Rauchen*, *Verbrennen* (2), *Verbrennung*), б) фізичний (*Eis*), в) психічний (*Emotion*), г) штучний (*Rausch*); основна фізична й хімічна властивість вогню (9 чи 11,25%): (*Wärme* (9)); інтенсивність температурного вияву (8 чи 10,13%): (*Hitze* (8)); прозора рідина (4 чи 5,06%): (*Wasser* (4)); функціональна споруда в певній частині будинку, зокрема (жилій) кімнаті, кухні (4 чи 5%): (*Kamin* (3), *Ofen*); червона фарба (3 чи 3,75%): (*Rot* (3)); кольорова ознака чи властивість (3 чи 3,75%): (*rot* (3)); негативне фізичне й психічне переживання (3 чи 3,75%): (*Schmerz* (2), *Leidenschaft*); промениста енергія, що випромінюється яким-небудь тілом, сприймається зором і робить видимим навколишнє (2 чи 2,5%): (*Licht* (2)); загроза життю, існуванню (2 чи 2,5%): (*Gefahr* (2)); процес термального перетворення і обробки об'єктів (2 чи 2,5%): (*brennen*, *grillen*); обсяг пошкодження тканин тіла або внутрішніх органів людини, тварини чим-небудь (2 чи 2,5%): (*Verletzung*, *Wunden*); негативний емоційний стан (1 чи 1,25%): (*Angst*); полум'я, яке охоплює і знищує все, що може горіти (1 чи 1,25%): (*Brand*); просторові параметри (висота, ширина) дерев'янистих рослин, а також щільність росту цих рослин у природному середовищі (1 чи 1,25%): (*Busch*); форма переносного світильника (1 чи 1,25%): (*Fackel*); спеціально споряджена і навчена група чоловіків, котрі борються із пожежами (1 чи 1,25%): (*Feuerwehr*); центральне місце локалізації в організмі

людини, тварини (1 чи 1,25%): (*im Herzen*); мультифункціональний пристрій для опалення, варіння, смаження чи випікання, що працює тільки на дровах (1 чи 1,25%): (*Holzofen*); найвище духовне почуття людини (1 чи 1,25%): (*Liebe*); релігійний термін, що містить оцінку нестачі добра (1 чи 1,25%): (*Teufel*); різновид пожежі, обсяг і швидкість поширення якої визначаються насамперед структурою, щільністю, віком природного рослинного світу, типом ґрунтів (1 чи 1,25%): (*Waldbrand*); руйнування, знищення цілісності (1 чи 1,25%): (*Zerstörung*). Різноманіття семантики розглянутих асоціатів *Feuer* засвідчує "енциклопедичну" множинність знань про стихію вогню, емоційно-оціночне ставлення респондентів до неї, а також указує на "багатоканальну семантичну мережу" зв'язків слова-стимулу із значущими для досліджуваних предметами та явищами дійсності. Якісний склад аналізованих асоціатів можна охарактеризувати як стереотипно-перехідний, зорієнтований на трансформацію й модифікацію значення об'єкта САЕ. Отримані асоціати ведуть до розуміння того, що певна універсальна система емоційних і культурно-національних цінностей і пріоритетів справді існує й що форми її лінгвістичного здійснення залежать від історичних умов, духу доби, типу особи як реального носія мовної свідомості й культури, мотивації й моменту (штучного чи природного) мовлення.

Стереотипами асоціацій *Feuer* є *heiß* (11), *Wärme* (9), *Hitze* (8), *Wasser* (4), *Kamin* (3), *rot* (3), *Rot* (3) – всього 41 реакцій, різних – 39. Отже, стереотипи асоціацій розглядаємо крізь призму кількісних показників. Асоціати, що повторюються частіше ніж двічі, ми відносимо до стереотипів. Частоту 2 тлумачимо як маргінальну чи перехідну між стереотипами і індивідуальними асоціатами. Індивідуальні асоціати рідко збігаються із творчим чи креативним мисленням, як наприклад: *Angst*, *Fackel*, *grillen*, *Leben*, *wütend*. Лише за наявності певного тексту чи контексту комунікації можна стверджувати, що ілюстровані асоціати є самобутнім феноменом.

Домінування серед асоціатів *heiß* (11) релевантне не стільки емоційному досвіду і знанням досліджуваних (51 особа чи 63,75% аудиторії у віці від 15 до 29 років), скільки афективному й модальному ставленню до осмислюваного й пережитого, естетичного й етичного. Усвідомити *вогню* як щось *гаряче*, *жарке* – означає усвідомити його інтегральну позачасову термальну норму. Дотичне відчуття інтенсивності температури – це насправді перехід до іншої, граничної для людини, "понадтермальної" норми буття. Хронологія смислового наповнення *вогню* формально постає у вигляді: язичницьке → християнське → католицьке проходження через вогню – засіб очищення "інобуття" в людині, спосіб виходу за межі людських можливостей, форма сходження до самого Бога [11, с. 382]. Отже, жити в світі, позбавленому "понадтермальної" норми буття означає втратити температурно-оціночний дотик (*Wärme* (9), *Hitze* (8)), не ідентифікувати інші природні стихії, їхнє рятівне і одночасно нищівне начало (*Wasser* (4)), безстрашно співіснувати і співвзаємодіяти із вогнем у обмеженому, обжитому, "своєму" просторі (*Kamin* (3)), не розрізняти яскравих кольорових ознак (*rot* (3)), і, зрештою, не надавати значення фарбам, що збуджують нервову систему людини (несвідоме середовище її інтелекту [21, с. 121]) (*Rot* (3)).

Ще один важливий момент заслуговує на підкреслення. У семантичній структурі отриманих асоціатів (80) виділяються чотири основні різновиди сем: 1) негативні (*Schmerz* (2), *wütend*) (35 чи 43,75%), 2) подвійні: семи мають як негативне, так і позитивне значення (*Licht* (2), *warm*, *brennen*) (29 чи 36,25%), 3) нейтральні (*Kamin* (3), *holz* (2)) (14 чи 17,5%), 4) позитивні (*Liebe*, *schön*) (2 чи 2,5%). Домінування у семантичній структурі асоціатів негативних сем може вказувати на значущість і місце негативних сторін *вогню* в житті досліджуваних, осмислення його негативних функціональних характеристик, зсув у способі інтерпретації дійсності, тенденцію до переоцінки цінностей, що здійснилася на початку ХХІ ст. і в емоційній сфері етносу, і у вербальному її осмисленні, а також мінливість інтересів, умотивованих бездуховною дійсністю, чи кризу прояву емоцій.

Таким чином, вивчення психологічно реального значення асоціатів *Feuer* сприяє глибшому розумінню емоційного досвіду і знань, культури німецького етносу. Тому важливим є подальше дослідження асоціатів цього та інших трендів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арделян О. В. Фразеологізми як одиниця мови / О. В. Арделян // Сучасні дослідження з іноземної філології: зб. наук. праць / відп. ред. М. П. Фабіан. – Ужгород : ПП "Графіка", 2011. – Вип. 9. – С. 9–16.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 15–32.
3. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд : [монографія] / Белехова Л. І. – М. : ООО «Звездапад», 2004. – 376 с.
4. Бойко В. В. Психоенергетика / Бойко В. В. – СПб. : Питер, 2008. – 416 с.
5. Большой толковый психологический словарь: В 2 т. / [под ред. А. Ребер]. – М. : ВЕЧЕ, 2003. – 1152 с.
6. Бродовська В. Й. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові / Бродовська В. Й., Патрик І. П., Яблонко В. Я. – К. : Професіонал, 2005. – 224 с.
7. Гачев Г. Д. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос / Гачев Г. Д. – М. : Прогресс, 1995. – 480 с.
8. Засєкіна Л. В. Психолінгвістична діагностика : [навч. посібник] / Л. В. Засєкіна, С. В. Засєкін. – Луцьк : Вежа, 2008. – 188 с.
9. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты: сб. науч. трудов / отв. ред. В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 1996. – С. 3–16.
10. Мартинович Г. А. Опыт комплексного исследования данных ассоциативного эксперимента / Г. А. Мартинович // Вопросы психологии. – 1993. – № 2. – С. 93–99.
11. Михайлишин У. І. Відображення космогонічних уявлень у фразеологічних одиницях крізь призму першоелементів буття: образи вогню та води / У. І. Михайлишин // Сучасні дослідження з

- іноземної філології: зб. наук. праць / відп. ред. М. П. Фабіан. – Ужгород : ПП Підголицин П. Ю., 2006. – Вип. 4. – С. 377–387.
12. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: У 2 кн. : [підручник] / Орбан-Лембрик Л. Е. – К. : Либідь, 2004– .–
Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – 2004. – 576 с.
13. Психологічний словник / [за ред. В. І. Войтка]. – К. : Вища шк., 1982. – 216 с.
14. Ситникова Е. Свободный ассоциативный эксперимент: его место в ряду других методик описания внутреннего лексикона человека / Елена Ситникова // Науковий вісник Херсонського державного університету: зб. наук. праць / гол. ред. В. Олексенко. – Херсон : Вид. ХДУ, 2011. – Вип. 13. – С. 30–35. – (Серія «Лінгвістика»).
15. Сливка Н. Т. Універсальні концепти: пріоритетність когнітивного над семантичним / Н. Т. Сливка // Сучасні дослідження з іноземної філології: зб. наук. праць / відп. ред. М. П. Фабіан. – Ужгород : ПП «Графіка», 2011. – Вип. 9. – С. 441–447.
16. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / Степанова М. Д. – М. : Изд. лит. на иностр. языках, 1953. – 376 с.
17. Стернин И. А. Значение в языковом сознании: специфика описания / И. А. Стернин // Речевая деятельность. Языковое сознание. Общающиеся личности: XV Междунар. симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации. Тезисы докладов, 30 мая–2 июня 2006 г., Москва / гл. ред. Е. Ф. Тарасов. – Калуга : ИП Кошелев (Изд. «Эйдос»), 2006. – С. 290–292.
18. Терехова Д. І. Психолінгвістичний аспект зіставного вивчення лексичної семантики / Д. І. Терехова // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. статей / відп. ред. О. О. Тараненко. – К. : ВЦ КНЛУ, 2007. – Вип. 8. – С. 74–79.
19. Уфимцева Н. В. Предисловие // Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / [Уфимцева Н. В., Черкасова Г. А., Караулов Ю. Н., Тарасов Е. Ф.]. – М. : АСТ–Астрель, 2004. – С. 3–16.
20. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / Фрейденберг О. М. – М. : Лабиринт, 1997. – 448 с.
21. Шереметева Г. Магическая сила цвета. Семь цветов здоровья : [практ. пособие по цветотерапии] / Галина Шереметева. – 2-е изд. – М. : Амрита-Русь, 2008. – 336 с.
22. Duden Das Bedeutungswörterbuch / [Hrsg. von der Dudenredaktion] ; – 4., neu bearb. u. erw. Aufl. – Mannheim : Dudenverl., 2010. – Bd. 10. – 1151, [1] S.
23. Kluge Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Friedrich Kluge. – Berlin : Walter de Gruyter, 1999. – 921, [3] S.
24. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / [Hrsg. Götz D., Haensch G., Wellmann H.]. – Berlin : L., 2008. – 1307, [5] S.

25. Wahrig Wörterbuch der deutschen Sprache / [Hrsg. u. neu bearb. von R. Wahrig-Burfeind]. – München : dtv, 2007. – 1151, [1] S.